

The left side of the slide features a decorative design consisting of several vertical stripes of varying widths and shades of light purple and pink. To the right of these stripes, there are five solid purple circles of different sizes, arranged in a cluster that tapers towards the bottom.

VÝVOJ (VENKOVSKÉHO) OSÍDLENÍ

GEOGRAFIE OBYVATELSTVA A OSÍDLENÍ II/4

- Počátky – mladší doba kamenná
  - Před 5-6 tis. lety – primitivní zemědělci
  - Archeologické nálezy rodových chat, prvních plodin a kostí domestikovaných zvířat
  - Nomádství v závislosti na úživnosti půdy (50-80 let)
  - V nejteplejších a nejúrodnějších územích:
    - Polabí, dolní Ohře, jižní Morava (stepi X listnatý prales)
- Příchod Slovanů – 5. a 6. stol.
  - + Vltava, Dyje, Morava
  - Roztroušené rodové dvorce → rodové vsi
  - Hradiště: správní centra a útočiště okolních vesničanů
  - Obydlí štítem do návsi (ulice), záměrné zakládání sídel, kolektivní život
    - obdělávané plochy radiálně okolo vesnice – úhorová soustava trojhonného typu
    - Členění na tzv. dominikál (ve vlastnictví pána) a rustikál (nevolníků)

○ Staré sídelní území

- Tradiční osídlení: pravěkých zemědělských kultur, ale i ve středověku
  - V Čechách úrodné nížiny kolem řek,
  - na Moravě úvaly a nivy, např. tzv. Malá Haná,
  - Ve Slezsku při ř. Opavě (součást Horního Slezska, Polska)
- Vnitřní kolonizace: 11. – 12. stol., klučení lesa
- Velká kolonizace: 13. – 14. stol., osídlení ostatních částí

○ Kmenová (mateřská populační) oblast

- Území nejstaršího souvislého osídlení, genetická kontinuita populací podmíněná příslušným prostředím po dobu 200 pokolení / odtud šíření do oblastí rámcových (periferních)
  - KORČÁK 1938 Geopolitické základy Československa
  - ŘÍKOVSKÝ 1939, staré sídelní oblasti
  - HROMÁDKA 1943, stará kulturní území

HISTORICKÉ STEZKY V ČESKÝCH ZEMÍCH

- Výhodná poloha ve středu Evropy → křižovatkou významných obchodních cest?
  - pouze Jantarová stezka: od Baltského k Jaderskému moři, podél ř. Odry, Moravskou branou a podél ř. Moravy, měla (a má) kontinentální význam
- V Čechách:
  - paprskovité uspořádání od Prahy
- Na Moravě a českém Slezsku:
  - „křižovatka“ u soutoku ř. Moravy a ř. Jihlavou a Dyjí
- Publikace:
  - KVĚT 1997. *Staré stezky v České republice*
  - KVĚT 2011. *Atlas starých stezek a cest na území České republiky*

MAPA – FRAUS 8

KOLONIZACE V EVROPĚ

- Vnitřní kolonizace
    - Zásadní podíl místního obyvatelstva
      - Nížiny kolem Pádu, Frísko, Bavorsko, Sasko
  - Vnější kolonizace
    - Osidlování nových poloh/oblastí příchozím obyvatelstvem
  - Německá východní kolonizace
    - Nejvýznamnější proces pro budoucí Evropu (nejen osídlení)
    - Příčinou nejen relativní přelidnění, ale i poptávka po nových osadnících (nesprávně „Drang nach Osten“)
      - Náznaky pravidelného půdorysu sídlišť a polí již dříve
    - Počátky / později:
      - Vlámové, Valoni a Frankové: kolem ř. Mosely, proti toku Rýna a podél Dunaje
      - Němci: proti proudu Labe, přes Slezsko, Moravu do Horních Uher
-

VELKÁ (NĚMECKÁ VÝCHODNÍ) KOLONIZACE

- Dobývání a osídlování nových zemědělsky využitelných ploch
  - 11. – 1. pol. 14. století
  - Přejechod Francouzů na jih od Pyrenejí, kolonizace západní části Britských ostrovů, švédská kolonizace ve Finsku
- Venkovská, městská, hornická
- Zásadní proměna tvářnosti Evropy
  - Příčinou růst populace, související s ukončením „stěhování národů“
    - Nárůst obyvatelstva (např. Francie 6,2 → 21-22 mil.)
    - Nedostatek – Čechy, Slezsko, Pomoransko, Polsko, Uhersko
  - Ústup lesů, založení husté sítě sídel (osad)
  - Součástí vrcholně středověké transformace
- Středověká kolonizace
  - Zájemem historie, archeologie, sídelní geografie (plužiny, sídla)

KOLONIZACE ČESKÝCH ZEMÍ

- Morava (konec 12. století)
  - Z Rakouska na Znojensko, Jemnicko
  - Ze Slezska (území vratislavských biskupů) Opava, Bruntál, přes Brno
    - Směrem na Trenčín do Horních Uher X severozápadní moravsko-slovenská hranice nedotčena
- Čechy (12./13. století)
  - Chebská kolonizace (klášter Waldsassen), Vitorazsko (Zwettl)
  - Sedlecko, Bílinsko, Podkrušnohoří
  - Českobudějovicko, Českomoravská vrchovina, Jizerské hory atd.
    - První lokace: Uničov (1215), Kynšperk (1232, kláštera Doksany)
- Slezsko (až ve 2. pol. 13. stol.)
  - Z oblasti Opole, Ratiboře do Těšína,
    - pokračování přes Jablunkovský průsmyk do Horních Uher

- Lány – lánový typ vesnice:
  - 32-100 korců = 5-14 ha
  - Rozloha obdělávané půdy: poměrně malá
    - V 9. stol. 10 % území, ve 12. / 15 %, ve 14. / 30 % (spíše méně)
  - První chlévy, dobytek malý (kráva = tele)
- Právo – tzv. ius teutonicum
  - Soubor sídelních práv zajišťující osobní svobodu, právo na samosprávu (rychtář, šoltýs), dědičný nárok na osídlenou půdu + individuální práva
- Středověké tvrze a hrady
  - Zvíkov, Kost, Rožmberk

- Průběh lokace
  - Původně iniciativa nových osadníků
  - WICHMAN, biskup z Naumburgu, zavedení nového postupu – zrod vrstvy „osidlovacích podnikatelů“ (lokátorů)
    - Organizace přesunu, podmínky osídlení (např. osvobození od daní a desátků – tzv. lhoty / až 18 let)
  - Zdokonalení kolonizačního procesu
    - Skupiny vesnic se zázemím s centrem-městem (tzv. weichy)
- Disperzní sídla (sídliště) se postupně proměnila v kompaktní!
- 15. stol. / husitství
  - Vylidnění množství vesnic

VÝBĚR MÍSTA / MĚSTA

- Kvalita půdy, terén
- Přístup k vodě
  - klima srážky, povětrnostní podmínky
- Skladba lesních porostů

- Existence komunikační sítě
- Existence zemědělského zázemí

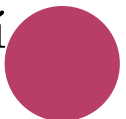
PROMĚNA KRAJINY A SÍDEL

- Zhodnocení hospodářského využití
  - Vznik rybníční soustavy: Třeboňsko, Pardubicko
- Velké zemědělské dvory
  - Část obytná, stájová, skladová s přístupem k manipulačnímu prostoru
- Pivovary, hamry, sklárny, papírny
- Přestavba hradů na zámky
  - Např. Český Krumlov, vč. zakládání zámeckých zahrad
- Úpravy vodních toků
  - Splavnění Vltavy, Labe, Orlice k dopravě dřeva pro města a doly X lesní řád upravující těžbu

2. (VNITŘNÍ) KOLONIZACE

- Populační přírůstek venkovských obyvatel
  - Zahuštění, rozšiřování stávajících sídel
  - Sezónní zemědělské stavby
  - Kovárny, vodní mlýny, hřbitovy
- Třicetiletá válka
  - Pustošení, drancování, bída – hlad
- MARIE TEREZIE / RAAB
  - Rozdělení půdy mezi poddané – nájemce
  - Vznik nových vesnic – př. Josefov na Hodonínsku (1782)
- JOSEF II.
  - patent stanovující min. rozlohu statku
- Zrušení roboty
  - Nárůst mobility, zvýšení zemědělské produkce, přesun pracovní síly do průmyslu

HOSPODÁŘSTVÍ

- Střídání plodin – nepřetržité využívání orné půdy
- Celoroční ustájení dobytka v hospodářských objektech
- Vznik řemeslnických dílen
- Ulehčení práce jednoduchými stroji
  - První dojící stroje 1860!
- Scelovací pokusy
  - Určení obecně prospěšných zařízení
    - Polní cesty, odvodnění, hráze
  - Úspěšné jen na Moravě
- Průmyslové zpracování zemědělských produktů
  - Mlékárny, sýrárny, škrobárny, lihovary, cukrovary, pivovary, sladovny, konzervárny
- Využívání přírodních zdrojů surovin
  - Kamenolomy, pískovny, cihelny / uhlí, železné rudy / sklady

SÍDLA / OBYVATELSTVO

- Nárůst objemu dispozice a změna konstrukce staveb
- Zvonice (ohňový patent Marie Terezie), zájezdní hostince
- Štítová orientace domů nahrazena „okapovou“
  - Jižní/střední Morava
- Zrod vrstvy tzv. kovozemědělců, stavozemědělců
- V 19. stol. vesnice s vlastní školou, zájmová/spolková činnost
- Kopanice (horské osídlení)
- Hustota osídlení
  - Vysoká: vzdálenost sídel 1,5-3 km, převaha do 500 obyvatel
- Specifická / lidová architektura (dnes: evidence, ochrana)
  - Oblasti: středočeský, jihočeský, ... dům
  - Podle funkce: statky, stodoly, školy
  - Podle konstrukce: zděné/omítané, roubené, hrázděné, hliněné stavby

KRAJINA

- Přeměna listnatých lesů na smrkové/borovicové monokultury
- „Návrat k přírodě“ - estetické úpravy:
  - vyhlídkové cesty, zahrady, aleje
  - př. Kuks, Veltrusy, Lednice, Nové Hrady, Hluboká
- Zříceniny (dominanty, siluety)
  - Rábí, Hazmburk, Trosky, Bezděz, Žebrák
- Nadále dělení zemědělské půdy
  - Koncem 19. stol. 60 % hospodářství do 5 ha,
  - jen 4 % větší než 20 ha,
  - 33 mil parcel s průměrnou velikostí 0,25 ha
- Nástup železnice
  - Do r. 1880 téměř celá naše železniční síť
  - Pokračuje výstavba silnic a cest

POVÁLEČNÝ VÝVOJ (1945-1989)

- Pohraniční pásmo (Sudety)
  - Ztráta kontinuity – odsun německého obyvatelstva (0,8-1 mil. osob)
  - Znovuosídlování řízené státem – diferenciaci města X venkov, nedosídlení původního stavu
- 1948 – kolektivizace
  - Koncentrace venkovského osídlení – středisková soustava (1967)
    - Sídla středisková (perspektivní), trvalého charakteru, ostatní (k zániku?)
  - Integrace obcí
- Zánik sídel z nejrůznějších důvodů
  - Těžba uhlí
  - Přehradní nádrže
  - Vojenské výcvikové prostory

OBHOSPODAŘOVÁNÍ KRAJINY

- Změna vlastnických poměrů
  - Soukromé vlastnictví půdy, zvířat a strojů nahrazeno (1 %)
  - Družstevním (JZD, 12 560 organizací) či státním (státní statky) / 1949-1959
  - Proces koncentrace:
    - 350 ha → 600-700 (2000+) / 6-7 vesnic, agrokombinát?
- Původní statky jen s obytnou funkcí
- Zrod smíšených farem
  - Hospodářská zvířata, plodiny, dopravní prostředky
- Rozmísťování nových objektů (středisek)
  - na základě tzv. technicko-ekonomických rozborů
  - Postupné uplatňování hygienických zásad

- Požadavek zvýšení produkce potravin
  - Zavedení nových forem ve výrobním procesu a v dělbě práce – kooperace a průmyslové výrobní prvky
    - Mechanizace, automatizace, chemizace
- Společné zemědělské podniky – až:
  - 1,5 tis. krav, 4 tis. mladého skotu, 20 tis. prasat, 200 tis. slepic
    - Negativní vlivy: zápach, hluk, prach, močůvka, siláž
  - Podniky zemědělského nákupu a zásobování
- Zvětšení polí, rozorání mezí, likvidace části polních cest a rozptýlené zeleně (dopad na faunu)
- Zákon o ochraně zemědělského půdního fondu (ZPF)

„ODSTRANĚNÍ ROZDÍLŮ MEZI MĚSTEM A VENKOVEM“ – URBANIZACE VENKOVA (X „RURALIZACE“ MĚSTA)

- Přidělení záhumenku
- Občanská vybavenost
  - Stát X družstva (např. Jednota), novostavby
  - Dostupnost X efektivita, role standardů
- Veřejná doprava
  - Hustá síť, nízký stupeň automobilizace
- Technická infrastruktura
  - Zaostalost, lokální řešení, negativní dopady (SLDB?)
- Památky
  - Spíš chátrání X skanseny (Rožnov, Veselý Kopec,...)
- Druhé bydlení
  - Chatové osady X chalupy, sezónnost
  - Vedle individuální rekreace také hromadná
- Stanovení funkčních zón

SOCIÁLNÍ SPOLEČENSTVÍ

- Změna způsobu života – závislost na městě
- Profesionální specializace obyvatel / zaměstnanců v zemědělství
- Identifikace, zapojení do veřejného života
- Rozdíly v mimopracovní oblasti
  - Rozsah / kvalita / nabídka volného času
- Otázka vzdělání a kvalifikace
  - stárnutí / následnictví
- Soužití chtěné?
- Charakter osídlení
  - vyliďňování venkova / stabilizace?

TZV. VENKOVSKÉ INDIKÁTORY

PODLE RADY PRO OCHRANU ANGLICKÉHO VENKOVA
(URČUJÍ ZÁROVEŇ TAKÉ KVALITU VENKOVA):

- úroveň klidu (vzdálenost od zdrojů hluku)
- tmavost noční oblohy (proto např. hvězdárna Ondřejov)
- pocit divočiny a izolovanosti od okolí
- možnosti volné půdy a budov
- pocit sounáležitosti (komunity)
- úroveň venkovských služeb
- různorodost venkovských „dovedností“ obyvatel
- hezká krajina
- frekvence a dostupnost veřejnou dopravou.

Venkovské oblasti lze také hodnotit podle míry občanské vybavenosti, míry „odlehlosti“ (dostupnosti velkých center), kulturně-historického vývoje a zařazení apod.

PROBLÉMY VENKOVA

- globalizace +/- urbanizace

Problém vylidňování venkova – tzv. začarovaný kruh

Problém „poměšťování“ venkova

- import městské kultury, způsobu života apod.
  - dochází tak k odklonu od tradičního způsobu umístění nebo rozmístění staveb na parcelách, od jejich tradičního vzhledu, uspořádání apod.
  - podobně se projevuje i případný příchod obyvatel z měst na venkov (suburbanizace, trávení důchodu apod.)
- výrazná je ztráta vztahu k půdě
  - řada zemědělských firem nejen že vše řídí z města, ale často ani využívanou půdu nevlastní => odcizení

SPECIFIKA POSTSOCIALISTICKÝCH STÁTŮ

- dříve likvidace drobných řemeslných dílen apod.
- kolektivizace a likvidace drobných zemědělských aktivit
  - extrémem Státní statek Šumava, který zaujímal území tří okresů!!)
- koncentrace živočišné výroby
- „velká dojíždka obyvatel do měst
  - mj. díky dobré dopravě – časté, husté a levné
- koncentrace i v rámci venkovského prostoru („vesničky střediskové“
  - s JZD, zdravotním střediskem, poštou, Jednotou atd. x v ostatních obcích téměř nic)

- => ztráta sociální identity obyvatel
- => ztráta ekologického vnímání
  - práce v anonymním podniku, ne majiteli půdy

Po roce 1989

- rozbití JZD a změna vlastnických poměrů
  - => často problematické vlastnické poměry
- restituce
  - => často majetek v rukou lidí, kteří se o pozemek nestarají (hlavně v případě luk, lesů apod.)
- kolaps veřejné dopravy => nárůst automobilismu.
  - zlepšení díky financování přes kraje a vzniku integrovaných dopravních systémů
- rozvoj maloobchodních služeb
  - už nejen potraviny či smíšené zboží

REGENERACE VENKOVA

- v souladu s ekologicky přijatelným způsobem zemědělského hospodaření
- problém nedocenění domácí zemědělské produkce a její dostatečné přizpůsobení aktuální situaci –
  - např. produkce technických plodin apod.
- **nejen „ozdravění“ v hmotné oblasti (stavby), ale také funkce krajiny, sociální struktura, pocit náležitosti u obyvatel, vazby s okolím na mikroregionální úrovni apod.**
- „obnova“
  - spíše oživení (přestavba, znovuvýstavba na opuštěném místě)
- „rozvoj“
  - na volných plochách

PROGRAMY NA ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ VENKOVA

- již od 70. let začaly různé státy reagovat na ztrátu obyvatel a ztrátu charakteru venkovských oblastí
- možnosti uplatňování Agendy 21 na lokální úrovni

PROGRAM OBNOVY VESNICE / VENKOVA

- vznikl již v roce 1991, zajišťuje Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR)
- vychází z rakouského a bavorského vzoru (v podstatě opsán)
- v aktivních obcích to umožňuje leccos (podle hesla „*Pomož si a bude ti pomoženo*“). Je to určeno pro schopné a aktivní!

